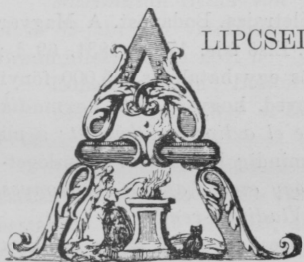

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN SZEREPE A LIPCSEI CSATÁBAN.

(1813 október hó 16—19.)

LIPCSEI győzelemnek századéves fordulója és az ennek emlékére megtartott ünnepélyek újra emlékezetünkbe hozták ama kort, a melyben úgyszólván egész Európa csatasíkra szállott, hogy le-számoljon eddigi kényurával.

Azon férfiak között, a kiknek emlékét s nevét a lipcei napok újjólag felidéztek mindnyájunk emlékvilágában, ott találjuk a legnagyobb magyart is, *gróf Széchenyi Istvánt*.

A köztudat rendszerint csak a felszínen szánt és igaznak veszi azt, a mit *képzelete* festett; rendszerint mondjuk, mert hiszen különösen *katonai* kérdésekben és főleg ha azok *érzelmi* elemekkel is függenek össze, nem a meggyőződés és mérlegelés ura a közvéleménynek, hanem sokszor a véletlen látszatából, *a hírből* és az ennek nyomába szegődő, rokonszenves személyek egyéni tetteit kísérő kedvezésből táplálkozik, erősödik bizonyos

vélemény. Ezt a valóságra ébreszteni igen hálátlan feladat, de mindenkor az *igazság* követelménye marad. Széchenyit illetőleg is így vagyunk. A lipcsei harcok történetét érintő napilapok¹ nagy része, de más ünnepi alkalmak is² Széchenyi szereplésére nézve hol burkoltan, hol egész határozottsággal³ hangoztatják azt a vádat, hogy nem részesült méltó és megérdemlett elismerésben, annak daczára, hogy *világtörténeti jelentőségű*⁴ volt, a mennyiben igen veszélyes körülmények között, az ellenség területén át, esős éjszakán történt lovaglás után, nemcsak Blüchernek, a sziléziai hadsereg parancsnokának kézbesítette a parancsot a másnapi csatára, hanem *saját kezdeményezéséből felkereste Bernadotte svéd trónörökösét is és ezt fellépésével rábírta arra, hogy szintén részt vegyen a másnapra tervezett csatában és így annak sorsát el is döntse.*⁵

¹ Pl. *Budapesti Hirlap* 1913. évi október hó 12-iki száma: Széchenyi István gróf a lipcsei csatában.

² *Gróf Zichy Viktor* beszéde az 1906. évi február hó 4-én tartott Széchenyi-lakomán. A nemzeti kaszinó évkönyve. 1906. Nyolczadik évfolyam. Budapest, 1907. 124. és a köv. lapok.

³ *Zichy Antal* Gróf Széchenyi István életrajza. Budapest. A Magyar Történelmi Társulat kiadása. 1896. Első kötet. Első fele. 1791—1831. 69. l.: A mindig nógatásra szoruló svéd trónörökös egy hatalmas, 65,000 főnyi hadsereggel rendelkezett s kétséget alig szenved, hogy *a csata harmadik napján, kora reggel való megjelenése döntötte el a lipcsei ütközetet*; a mi Széchenyink hadi pályájának e fénypontjait mindig büszkeséggel emlegethetjük. *Csakis szegyenkezve tesszük hozzá, hogy ezért kapta a svadronyos kapitányi rangját, és uram bocsá', az orosz Vladimir-rendet!*

⁴ *Dr. August Fournier*, udvari tanácsos, bécsi egyetemi tanár czikke a Pester Lloyd 1913. évi márczius hó 8-iki számában: Graf Stephan Széchenyi vor hundert Jahren.

⁵ *Österreichischer Soldatenfreund*. VII. Jahrgang. 1853. 84. száma: Erinnerung an den 18. Oktober 1813.

Militärzeitung 1860. von *Dr. J. Hirtenfeld*. XIII. Jahrgang. No. 32. 254. l.

Wurzbach Biographisches Lexicon des Kaiserthums Österreich etc. Wien. 1880. 41. Theil. 251—289. l.

Illustrierte Geschichte der k. k. Armee von Gilbert Anger. Wien. 1887. II. Band. 1246. l.

Teuffenbach Neues Illustriertes Vaterländisches Ehrenbuch. Wien.

Széchenyi István mindenben dicső emléke ép úgy megkivánja, hogy e vélemények alaposágáról meggyőződést szerezzünk, mint a hogy a történeti igazság is megköveteli, hogy kimutassuk: mi volt Széchenyi szerepe a lipcsei napokban, mily jelentőséget kell és szabad tulajdonítanunk tetteinek, ezeknek elismerése pedig mennyiben talált vagy találhatott igazságtalan érdemesítésre, mellőzésre?

Az alig 22 évet mult Széchenyi mint a Mehrveldt (ma cs. és kir. 1. számú) dzsidásezred II. oszt. századosa¹ Schwarzenberg herczegnek, a csehországi szövetséges hadseregek főparancsnokának főhadiszállásához parancsörtishti minőségben volt beosztva és ebben a szolgálati állásban működött az egész 1813—1814-iki hadjáratban.

A Lipcse körüli hadműveletek idején is mindig a tábornagy közvetlen rendelkezésére állott mint annak 8-ik parancsörtisztje.²

Prochaska. 1890. II. rész 351. l. *Eichinger Franz*: Stephan Graf Széchenyi, Staatsmann.

Maximilian Ritter von Thielen Erinnerungen aus dem Kriegerleben eines 82-jährigen Veteranen der österreichischen Armee etc. Wien. 1863. Braumüller, 74. és köv. l.

Ennek nyomán: *Hadtörténelmi Közlemények* 1888. 319. l. és

Maximilian Ritter v. Hoen Befreiungskrieg 1813 und 1814. V. Band: Feldzug von Leipzig. Wien. 1913. 571. l.

¹ Ma már nem áll fenn ez a megkülönböztetés a századosi rendfokozatban; a legujabb időkig (1896-ig) megtartott ily megjelölés csak fizetési osztályba sorolást jelentett, akkor, 1813-ban, azonban a szolgálati alkalmazást is jelentette, t. i. századparancsnoki hatásköre nem volt, hanem az 1769-iki szabályzat határozványai értelmében az I. oszt. századosnak (Rittmeister und Commandant) alá volt rendelve ő a «Rittmeister en second». (Lásd *Wrede*: Geschichte der k. u. k. Wehrmacht etc. III. Band. 1. Hälfte. Wien. Seidel, 1901. 96. l.) Egész helyes kifejezése a megjelölésnek másodkapitány. (Tulajdonkép 1852-ben rendszeresítették az I. és II. oszt. kapitányi rendfokozatot.)

² *Parancsörtiszt* (Ordonanzoffizier) magasabb parancsnokságot viselő katonai személyiséghez beosztott tiszt, a kinek rendeltetése bizalmi jellegű és háborúban különleges megbízásokra, parancsoknak, jelentéseknek közvetítésére terjed ki. A szolgálat igen kiváló lovastulajdonságokat, gyors elhatározó képességet, nagy testi kitartást, jó ítélőképességet és széleskörű katonai ismereteket kíván meg.

A lipcei harcok döntő napjai az október 16—19-iki időre esnek és itt szükséges megállapítanunk, hogy mely napokon volt Széchenyinek alkalma szerepelni.

Október hó 16-án Schwarzenberg a csehországi hadsereggel a francia állásokat Lipcsétől délre azon szándékkal támadta meg, hogy a Libertwolkwitz—Wachau—Markkleeberg vonalában történő támadó műveletek révén Napoleont lekösse, hadereje másik részével pedig Connevitznál a Pleisse folyót átlépje és Napoleon visszavonulási vonalát Schönau—Lindenau felé elvágja.

Napoleon viszont a délről támadó csehországi hadseregnek keresztültörésére törekedett Wachaunál, a mi oka volt delután 2 óra tájt azon hatalmas lovasrohamnak, melyben egyes források szerint 8000, mások szerint 3000 lovas¹ élén Murat a Wartbergen időző három fejedelmet is veszélyes helyzetbe hozta úgy, hogy maga Schwarzenberg kérte a fejedelmeket, vonuljanak biztosabb helyre,² maga pedig³ a kíséret nagy részével⁴ és az orosz czár személyes védelmére szolgáló gárdalovassággal a támadás visszaverésében vett részt. Schwarzenberg harcjelentésében⁵ erre nézve a következő adatokat találjuk: «Schwarzenberg herceg parancsnokló tábornagy kíséretéből gróf Paar alezredes és vezérhadsegéd, valamint Böhm őrnagy szárnysegéd a Gossánál október hó 16-án vívott igen kemény lovasharcban igen kiváló vitézséget tanúsítottak, a császárhuszárezredbeli gróf Castiglione, a Merveldt-dzsidásezredbeli *gróf Széchenyi* és a Hessen-Homburg huszárezredbeli Paar gróf kapitányok *igen tevékeny részt vettek*».

Így tehát gróf Széchenyi István a lipcei csaták alatt

¹ *Hoen* i. m. 479. oldal.

² *Hoen* i. m. 480. l.

³ *Prokesch* Denkwürdigkeiten aus dem Leben des Feldmarschalls Fürsten Carl von Schwarzenberg. Wien. Schaumburg. 1823. 207. l.

⁴ *Hoen* i. m. a kísérethez beosztott Böhm őrnagy naplójegyzeteiből közli ezen epizod lefolyását.

⁵ *Cs. és kir. hadilevéltár.* Feldacten. Hauptarmee 1813. 10—766. (Relation der Schlachten bei Leipzig am 16. und 18. Oktober 1813. Wien. Hof- und Staatsdruckerei. 1813.) 28. oldal.

*legelőszőr október hó 16-án a gossai (Wachautól délre kb. 2000 lépésre) lovas csatában szerepelt.*¹

Széchenyi szülőinek meglehetősen sok levélben² számolt be az 1813. évi hadjárat eseményeiről. Ezekben sok érdekes, egyéni megfigyelés és felfogás mellett értékes, általános adatot találunk a főhadiszállás és ennek vezető egyéniségeire és az egész főhadiszállás életére vonatkozólag, a saját maga személyét érintőleg azonban igen sokszor csalódunk és pedig ott, a hol a fiúnak szülőihez írott leveleiben az egyéni igazság értékével bíró és érdeklődésünket jogosan felkeltő beszámolót várunk. A lipcsei napokra nézve is ezt tapasztaljuk; csak okt. hó 22-én írja az első sorokat a lipcsei csatáról: ³ «Kedves atyám, hála az égnek, sok veszedelmen túl vagyunk és a sors ezen megpróbáltatásait (diese Probe der Vorsicht!)⁴ is szerencsésen és egészségben éltem át. Immáron csak előre megyünk most, én is, személyemet illetőleg, átestem szerencsésen egy csatán, minthogy semmi bajom sem történt és az egész kiséret egy fokkal előlépett, azaz én most már elsőkapitány vagyok . . .»

Ezt követi november 9-én már Frankfurtban írt levele, melynek idevágó része csak ennyi: ⁵ «. . . A Lipszénél töltött két szörnyű nap alatt — a hol majdnem 2000 ágyú mérközött egymással és a hol nem volt ember, a kit nem ért volna baj szerencsével együtt egyszerre — semmi bajom sem lett, *mindössze a lovatam lötték agyon és egy rohamnál*, a melyben a

¹ Széchenyi nevesebb életrajzírói közül: *Wurzbach* (i. m. 271. l.) erről egyáltalában nem emlékezik meg; *Zichy* (i. m. 67. l.) minden közlelbi meghatározás nélkül tesz róla említést; *Dr. Max Falk* Graf Stephan Széchenyi und seine Zeit (Österreichische Revue, 1866. I. kötet, 11. és köv. l.) szerint pedig (összetévesztve ezt a lovascsatát az október hó 18-iki eseményekkel), maga is *századjával egyetemben* résztvett a döntő csatában. (Mint már említettük, *a másodkapitánynak* sem századja nem volt, sem pedig parancsörtszti mivoltánál fogva ilyen szerepre alkalma nem lehetett.)

² *Zichy Antal* Gróf Széchenyi István levelei szülőihez. Budapest, 1896. Athenæum. 60–105. l. (31. levél.)

³ *Zichy* i. m. a 18. levél. (88. l.)

⁴ A levelek eredetiben német nyelven íródtak.

⁵ *Zichy* Széchenyi levelei. 19. levél. (88. l.)

szegény Schlick egy oroszról oly gyalázatos arcvágást kapott,¹ *egy hatalmas, megjegyzem: lapos vágást kaptam a hátamra (szó sincs róla, elég tisztességes sérülés)*. Különben örvendek, hogy alkalmam lett *tábornaygom bizalmát és bajtársaim szeretetét kívívnom.*»

Térjünk vissza azonban a lipcei eseményekhez.

Napoleonnak nem sikerült a Wachaunál tervezett áttörés; mindazonáltal a szövetségesek főhadiszállása is azon meggyőződésre jutott, hogy a francia császárt a 16-iki harc, ha nem is törte meg, de mindenesetre kimerítette; megtörésére azonban a még csak közeledő Benningsen és Colloredo hadtesteit is be kellett várni, melyeknek beérkezése legkésőbb másnapra, 17-ikére, remélhető volt.

Ebben a tudatban másnapra a támadást el is határozták, 17-én reggel azt egyes részek meg is kezdték, azonban a várt hadtestek időre való beérkezése kétséssé válván, a *Sestevitz-en* délután 2 órakor összeült hadi tanács arra a határozatra jutott, hogy a döntő támadást *másnap*, azaz október hó 18-án fogja megindítani, a melyben az immár beérkezett, de az erőltetett menetektől kifáradt Colloredo és Benningsen hadtestek is részt vesznek.

A hadi tanács ülése közben jött meg a Blücher küldötte gróf Goltz ezredes az előtte való napon (16-án) kivívott *möckerni győzelem* hírével.

Schwarzenberg a hadi tanács végeztével, kb. 3 óra 30 perczkor, Goltz őrnagyot visszairányította Blücherhez, írásban közölve vele, hogy a csehországi hadsereg a támadást másnap *dél-előtt 9 órakor megkezd*i és kéri részvételét, támogatását, a mely együttes működésnek feltétlen következménye csak az ellenfél visszavonulása lehet.²

¹ Bassanói és Weiskircheni gróf *Schlik Ferencz Henrik* a császárhoz beosztott, Klenau vértesezredbeli százados és parancsörtsiszt. A császár parancsából Schwarzenberget kereső és fehér köpenyegyet viselő tisztet az orosz lovaskatona francziának vélte, megtámadta és oly súlyos sebet ejtett rajta, hogy hét hónapig betegen feküdt, jobb szeme világát pedig örökre elvesztette. 1848-ban nevezetes szerepet játszott; meghalt 1862-ben mint a kat. Mária Terézia-rend középkeresztese és lovassági tábornok.

² Schwarzenberg levele Blücherhez. Közli *Hoen* i. m. 354. l.

Alighogy a hadi tanács a támadás másnapra halasztásában határozott, megérkezett Benningsen jelentése, hogy előcsapatai *Grimmába*, ő maga pedig, délután 2 órakor, Klenauhoz (Klein-Pösnába) ért. Bár a czár értesítette Benningsent arról, hogy a támadást (a melynél az ő parancsnoksága alá helyezettett a csehországi hadsereg jobb szárnya: Klenau, Bubna, Ziethen és Platoff hadteste) a következő napra halasztották, mindazonáltal Schwarzenberg attól tartott, hogy valamely véletlen folytán, ez a parancs nem érkezik be idejében rendeltetési helyére és a jobb szárny egyedül, elszigetelten támadásba megy át. Bevárando az eseményeket, a harctéren maradt és csak miután a beálló est¹ csendje megnyugtatta arra nézve, hogy Benningsen támadása nem következik be, távozott a harczmezőről. Hogy azonban a másnapi mindenfelől megindítandó együttes támadás lehetőségét biztosítsa: a különben közel álló Benningsenhez (kb. 9—10 km-re volt) Latour ezredest küldötte, viszont a Blücherhez juttatandó értesítés elvitelére (a tábornagy Goltz ezredes esetleges elkésését, lemaradását nem tartotta kizártnak) *önként vállalkozott Széchenyi István*.²

Az október 18-iki eseményeket tudjuk. A szövetségesek főhadiszállásán előző napon történt megállapodások szerint a támadás keresztülvitetett, Blücher északról, Bernadotte pedig Blücher és a csehországi főserég között fennállott hégazon át északkelet felől nyomultak elő; a késő este meghozta azt a tudatot, hogy Napoleont hadiszerencséje elhagyta, csapatai minden vonalon visszavonulóban vannak.

Október 19-én a szövetségesek bevonultak Lipszébe.

Október 20-án jutottak nyilvánosságra³ a fejedelmek adta kitüntetések és jutalmazások.

Ezek szerint a főhadiszállás nagy része (pl. *Thielen nem*) egy fokkal előlépett; csak kisebb része nyert kitüntetést magától Ferencz császártól.

Így kapta *Széchenyi István* is (s a gossai lovasharczban

¹ Kiemeljük mint következő fejtegetéseink fontos időbeli adatát.

² *Hoen* i. m. 556. és 557. l.

³ *Cs. és kir. hadilévélár. Hofkriegsrat-Acten* 1813. G—I, 7/1459.

való részvételért dicsérőleg említett Castiglione lovaskapitánynyal együtt) az elsőkapitányi és századparancsnoki rangot,¹ az orosz czártól pedig a IV. osztályú Wladimir-rendet.²

Lássuk már most, mily adatok állanak rendelkezésünkre az érintett okmányszerű forrásokon kívül, hogy Széchenyinek október hó 17-éről 18-ára tett parancsörtiszti lovaglását méltathassuk.

Szülőihez intézett levelei — a mint az eddigiekből látuk — a lipcsei csatát érintőleg csak nagy általánosságban szólanak. Ezen időkből származó 3-ik levelében³ csupán a Wladimir-rendet érinti, az ezt követőben pedig⁴ a nála megnyilatkozó humorral indokolja kidült lovának szükségét.

¹ Cs. és kir. hadilevéltár. Feldacten. Hauptarmee. 1813. 10/760. 33. (35.) oldal.

² U. o. 35. (37.) oldal, valamint Feldacten 1813. Hauptarmee 11 390. (Armeebefehl No. 231.) és Feldacten etc. 13,47. (Armeebefehlsprotokolle.)

³ Zichy i. m. a 20-ik l.: . . . a mely most már az én kis alakomat is diszíti és nekem valóban — máskép kifejezni nem tudom — kiváló érdekességet kölcsönöz; nekem ez kétszeresen kellemes, minthogy senki fiát — legalább akarattal — nem bántottam, hanem mindig defensiv positúrában maradtam, ha azonban valaki nagyon közel jutott hozzám, úgy magának tulajdonithatta, ha a körmére koppintottam . . .

⁴ U. o. a 21. levélben (93. és köv. oldal). Ebben a hadjáratban már három lovam ment veszendőbe, ezek közül azt a bizonyos szürkét, a melylyel Kegyelmességed (rendesen «euer Gnaden» szólítja édes atyját) ajánlékozott meg, a Kősen melletti kis csetepaté alkalmából halálra lovagoltam, miután a szegény állat — szinte hihetetlen — 48 óra hosszat, éjjel-nappal pompásan hordott mindig, a nélkül, hogy csak fél font szénát is kapott volna. Az egész főhadi szállás sajnálja, minthogy minden emberfia ismerte kitartása folytán, a milyennel lovaim egyike sem rendelkezett és szürke uraságát nagy becsben tartották: így tehát, minthogy egy lovat, a mint Kegyelmességed is tudja, Appel kapitánytól vettem, öt lovam maradt: ezekből az egyiket én lovagolom, három két lovászomat, vadászomat, az egyik podgyászomat hordja, így tehát váltásra egy se marad. Ez az állapot természetesen felette kellemetlen rám nézve, főleg minthogy tetejébe még az öt közül kettő sánta: én Kegyelmességednek nem is írtam volna erről, minthogy már eddig is a hadjáratban annyi kegyességét élveztem és valamennyi bajtársam is így van és én vágta helyett mindössze csak kis ügetésben lovagolgattam volna, abban a szép reményben, hogy valami zsákmány lóra majd csak szert teszek. Minthogy azonban Kegyelmességed maga kívánja, hogy őszintén szóljak, hát meg kell vallanom Kegyelmességednek, hogy egy jó szolgálati ló igen boldoggá tenne, minthogy így

Nagysokára (közben hat levél semmi oly adatot nem tartalmaz, a mi a lipcsei lovaglással összefüggne) decz. hó 27-én felel¹ atyjának kérdésére, hogy mikép érdemelte ki a Wladimir-rendet: «Kegyelmességed felszólít, hogy részletesen mondjam el, mikép történt, hogy a Wladimir-rendet megkaptam». A felelet erre igen rövid: *«hát igen sok szerencsével és érdem nélkül, a miként azt kedves bajtársaim legtöbbje is megkapta»* . . . stb.

Valószínű, hogy atyjának a Wladimir-rendre vonatkozó kérdése nem csupán a Széchenyi István által nov. hó 17-én írt, a jegyzetben előbb már érintett 20. számú levélnek a Wladimir-rendjel elnyeréséről szóló tudósításából fakad, hanem az a levél keltette fel és pedig méltán az apa figyelmét, melyet Zichy Ferdinánd, Széchenyi István sógora írt,² Széchenyi István lovaglására vonatkozólag körülbelül talán ugyanakkor.

Az érdekes levelet egész terjedelmében ide iktatom:³ «Lampertheim a Rajnánál, közel Mannheimhoz, 1813 nov. hó 15. Érthetetlen, hogy Stepherl⁴ semmit sem mesélt el, ergo én teszem meg. Neipperg nem tehetle, mert nem tudott semmiről. Stepherlt Schwarzenberg herceg a *16-áról 17-ére való éjjel*⁵ Blücher tábornaghoz küldötte, hogy ezt a 18-iki

szolgálatomat ismét kényelmesen végezhetném és esetleg a mi Theresia keresztünk második felét is — a melyért az első lépést mégis csak megtettem már és egyik felét majdnem ki is érdemeltem — kivívjam. Ajándékozza meg tehát, kedves Atyjám, fiát és egyuttal a hazát is egy jó harczí paripával . . . stb. A «Theresia kereszt» (kat. Mária Terézia-rend keresztje) szintén a megszokott tréfás évődésből ered. A *kat. Mária Terézia-rend levéltárában sem felterjesztésnek, sem pedig a szokásos személyi kérelemnek semmi nyoma sincs.*

¹ Levelei Zichy i. m. a 28., 103. l.

² Gróf Zichy Ferdinánd (a vázsonyi Zichy-ágból) 1813-ban ezredes s a Lichtenstein (ma cs. és kir. 7. számú) huszárezred parancsnoka volt. Ezredének a lipcsei csatában (október 18-án) való körületekintő vezetéséért a harczjelentés dicsérőleg említi. Felesége, Széchenyi Zsófia grófnő, István nővére volt.

³ Zichy Széchenyi levelei stb. 142. l. (58. számú levél). Eredetiben németül van; feleségének írja.

⁴ T. i. Széchenyi István; becéző neve.

⁵ Tudjuk, hogy valójában október hó 17-éről 18-ikára való éjszaka történt.

csatához meghívja (így szokás ez nálunk, politikusan ebédre meghívni az urakat). Megbízásában eljár és azt a parancsot is hozta Blüchernek, hogy a svéd trónörökös is hívassék meg. Blücher, de még inkább Kreisenau (Gneisenau) kétségbe vonták annak lehetőségét, hogy ezt az ingadozó félbolondot (a ki mindig mást tesz, mint a mit kellene) ily lépésre rábírhassák; ekkor Stepheerl határoz és így szól Blücherhez:

— Adjon excellenciád egy lovat!

— Mit akar, fiatal ember? — volt a felelet.

— Rábirom a trónörököst az eljövételre, bármibe is kerüljön!

Tetszett ez az öreg harczosnak, lovat ad és áldását a szükséges vállalkozáshoz. Stepheerl odalovagol a trónörököshöz, szállása előtt több porosz tisztet talál, ezekkel közli azt a szándékát, hogy a trónörököst a két császár és a porosz király nevében felszólítja, hogy Lipcse ellen vonuljon. Egyike a tiszteknek megkérdezi, hogy van-e erre meghagyása, a mire Stepheerl megvallotta, hogy az nincs, de hogy legföljebb a maga fejét kockáztatja, — erre ez azt felelte:

— Fiatal ember, ön sokat mer, de bejelentem. A bejelentő valami porosz herczeg volt, a kinek keresztnevét elfeledtem. Stepheerl bátran szól a trónörökössel, de a trónörökös megtagadja a menetelést, mentegeti magát és mindenféle kitéréseket tesz. Stepheerl nem veszi el hidegvérét és írást kér arról, hogy a három fejedelemnek meghívását Lipcsébe átadta, a trónörökös ezt megteszi, később töprenkedni kezd, visszaszólítja Stepheerlt, magához hivat egynehány generálist, Stepheerl megszabja neki az utat, a trónörökös megy, jó időben beérkezik és eldönti a csatát, a mely különben menthetlenül elveszett volna. Bocsáss meg, hogy nem tudom neked úgy leírni az esetet, a hogy tudom, de Schwarzenberg egész főhadiszállása bizonyíthatja a dolgot. Ez a tett ebben a háboruban megtörtént valamennyinél többet ér. Isten veled»

Széchenyi István életében — kimutathatólag — csupán egyszer érintette nyilvánosan lipcsei lovaglását.

Az 1844. évi dietán, a köztelherviselés tárgyalásakor, október hó 28-án abban a tudatban szólalt fel, hogy a javaslat el-

fogadtatik. Ez alkalomból díszes öltönyben, rendjeleivel ékesítetten jelent meg és beszédét így vezette be: ¹

«Tizenegy napja és 30 éve ma — és megvallom itt, hogy ezen 30 esztendő sokkal kellemetlenebb rám nézve, mert 11 nappal nem törődöm, — hogy a *lipcsei csata másodnapján* a hős Blücher táborába küldtettem. *Szürkületkor* ² érkeztem oda és midőn bemegyek, az előszobában találom katonáját a tükör előtt, ki éppen haját rendezte és hajporozta; csudálkoztam. Tovább megyek és találom apródját, ki szinte hajával bibelődik; végre bemegyek az öreg *hős bajnokhoz*, szinte őt is a tükör előtt, haját rendezve és porozva, értem. ²

— Uram, — úgy emlékszem, ezt mondám a hősnek, — én azt hittem, hogy karddal és puskaporral fogtok foglalkozni, de látom, hogy a hajpornak is van kelete!

Mire azt felelte a hős tábornok:

— Ma, ² azt reméljük, hogy ünnepet ülünk; vannak sokan, kik legszebb ruhájokat parádéra szokták kitűzni, mi pedig mindnyájan legjobb öltözetben és a lehető legcsinosabban akarunk ma ² megjelenni az ütközetben!

És ugyanaz nap a porosz tábornak diadalmi zászlói Lipcse falaihoz jöttek . . . » stb.

Még egy értékeléseink körébe eső forrást találunk. Ez *Thielen*, ³ a főhadiszálláshoz akkor vezérkari szolgálatra beosztott főhadnagy emlékirata.

Ennek ide vonatkozó része így szól: «Gróf Széchenyi István az 1813-ik évi hadjáratban mint a Merveldt dzsidások másodkapitánya és Schwarzenberg herczeg tábornagyhoz beosztott parancsörtszt emlékezésre méltó lovaglással tűnt ki. Lipcse előtt, 1813 október 17-én a tábornagy kísérete előtt azt a kijelentést tette, hogy kívánatos lenne, ha akadna valaki, a ki Blücherhez juttatná azt a felszólítást, hogy a következő napon az ellenséget a maga oldala felől is megtámadja; minthogy a

¹ *Gróf Zichy Antal* Gróf Széchenyi István beszédei. A M. T. Akad. megbízásából összegyűjtötte és jegyzetekkel ellátta — — —. Budapest, 1887. Athenaeum. 418. l.

² Ezt kiemelem további fejtegetéseim érdekében.

³ Kezdetben idézett munkája adott helyen.

sziléziai hadsereggel az összeköttetést csak nagy kerülővel lehetett elérni, egyedül a francia hadseregen át irányított lovaglás segíthetne. Széchenyi rögtön vállalkozott a lovaglásra. Jó lovában bízva, szerencsésen átröpülte az egyes francia csapatokat és *este felé*¹ szerencsésen elérte Blüchert, a ki rögtön kész volt követni a herczeg felszólítását. Blücher azonban kétségesnek látta a svéd trónörökös (Bernadotte) részvétéletét, -- a kiról hamisítatlan Blücher-féle módon nyilatkozott -- hacsak erre határozott felszólítást nem kap és azt kérdezte Széchenyitől, nincs-e neki szóló meghagyása is. Széchenyi nemmel felelt, de késznek nyilatkozott, hogy saját felelősségére ilyenmő felszólítást közöl a trónörökössel. Blücher részéről új lovakkal láttatván el, ezt a dolgot is elintézte Bernadottenál, a hajnal első sugarainál újra átlovagolt a francia hadseregen és 18-án reggel jelentette a herczegnek küldetése sikerét, a melyet nemsokára a Lipsén túlról jövő ágyúörgés igazolt Széchenyi az okt. 18-iki csatanapon történt lovaglásaért elsőkapitánynya lett és a IV. oszt. Wladimir-rendet nyerte el».

Széchenyi megbízása kétségkívül nem jelentett könnyű feladatot; maga az a körülmény, hogy Schwarzenberg *önként* jelentkezőre kívánta bizni a Blüchernek viendő tudósítást, arra mutat, hogy *veszedelmes kiküldetésről* van szó, másreszt pedig kellő *önbizalommal* rendelkező egyén kell, hogy sikert lehessen remélni.

Mert mit jelentett e vállalat?

Megkeresni Blüchert (a ki 17-én reggel még kb. Schkeuditz táján volt,² hogy azonban most, estefelé, mikor Széchenyi elindult, hol van, azt senki sem tudhatta a főhadiszálláson) minél gyorsabban, tehát a lehető legrövidebb úton haladni, a mikor nincs kizárva, hogy az ellenséges csapatok közé keveredik; viszont igen óvatosan végezni a feladatot, nehogy esetleges elfogatásával küldetése célját megghiúsítsa; mindezt az *éjszaka*

¹ Ezt is kiemelem későbbi fejtegetéseim érdekében.

² Onnan jött a délután két óra tájt beérkezett gróf Goltz ezredes Blücher möckerni győzelmének jelentésével. Okt. 17-én reggel indult onnan.

folyamán,¹ meglehetősen ismeretlen, esőtől átázott talajon,² meglehetősen átszegdelt terepen (terepegyenetlenségekkel (árkok) bővelkedő terület), kerülve természetsszerűleg az útvonalakat, a melyeken a francziákkal való találkozás eshetősége nagyobb valószínűséggel bír!

Arra nézve, hogy mily útirányt követett Széchenyi, nincs biztos adatunk.

A lehető legegyszerűbb útja, a valahol Lipsén túl sejtett Blücherhez, a *Pleisse* folyó jobbpartján, Sestevitz-Markkleeberg-Connevitiz-Lipsén át lett volna nagyjából, de ez az ellenség szívébe juttatta volna, ennek szinte kellős közepén kellett volna átszáguldania; *feladata* egyenesen kizárta azt, hogy ezt az irányt kövesse.

A távolság és a francziák kevésbé uralta terület szempontjából számbajöhetne még a Lipsétől délnyugatra és azután nyugatra, a *Pleisse* és *Elster* folyók balpartját kísérő terület, a mely majdnem egészen *Lindenuig* a csehországi hadsereg csapatainak kezében volt s a melyek Blücherrel is összeköttetésben voltak.³

Ezen útirány éjjel való használatának lehetőségét kizárta a két folyónak egész Lipsén felülíg cserjés, meglehetősen járhatlan és a tartós esőtől még inkább felázott, mocsaras parttája.⁴

¹ A nap már délután 5 óra 7 perczkor nyugszik okt. 17-én; akkor még hozzá esőfellegek is borították az eget.

² Az összes tudósítások megegyeznek abban, hogy okt. hó 17-ikén, nappal is, de a 17-ről 18-ára való éj folyamán is esett, eltekintve attól, hogy az előző napokon is esős idő uralkodott.

³ A csapatok részletes elhelyezését lásd *Hoen* idézett munkája 16. mellékletén. (Helyzet a lipcsei csatásokon okt. 17-éről 18-ára való éjjel.)

⁴ A 16-án megkísérlett támadásban Connevitizre a csapatok egy része innen indult a harciba. A folyómedrek nehéz járhatóságát így Széchenyi a beérkezett jelentésekből közvetve ismerhette (*Hoen* id. m. 453., 454., 459., 501. és 503. l. *Friedrich Rudolf* Der Herbstfeldzug 1813. Berlin, 1912. II. kötetének 294. lapján leírja a terepnek a katonai működésre visszaható nehézségeit), de minden körülmények között tudta Goltz ezredes révén, hogy Knackfusz százados, kit Blücher még október 16-án, a möckerni harc eldőltevel rögtön a győzelem hírével éppen ezen az úton küldött Schwarzenberghez, még akkor, vagyis 17-én délután még be nem ért. (*Hoen* id. m. 542. l.)

A Széchenyi által használt útvonalat *tehát feltétlenül Lipsétől keletre kell a valószínűség szerint keresnünk.*

Vázlatunk¹ feltünteti a francia hadsereg állásait október 17-éről 18-ikára való éjszakán. A Connevtztől Klein-Pöszna-ig terjedő, körülbelül 13 kilométer hosszú félkörben 23 gyaloghadosztály és kilencz lovashadosztály,² összesen kb. 110,000 fővel helyezkedett el (kilométerenkint kb. 9000 ember) úgy, hogy egy meglehetősen zárt arcvonalat tétélezhetünk fel.

Napoleon ezen állásától keletre és észak-keletre egynehány kisebb különítmény volt, de Lipsétől keletre már — a déli arcvonaltól kb. nyolcz kilométerre és egy alig kétkilométernyi körön — Reynier, Souham és Marmont hadtesteit találjuk (kilencz gyaloghadosztály) kb. 45,000 fővel és végül Ney lovashadtestét Lipcse alatt.

Ha még számbavesszük azt, hogy Napoleonnak már 17-én délután elhatározott visszavonulása,³ az ennek következtében elrendelt és az éjszaka folyamán foganatosítandó csapateltolások (pl. Mortier két gyaloghadosztályával és két lovashadosztálylyal állásából Lipsén keresztül Lindenauba rendeltetett, az összes vonatok pedig még az est folyamán Lipcse felé gyülekeztek),⁴ a francziák birta harcsterületen elég mozgalmas életet keltettek, *igen kevés lehetőséget tulajdoníthatunk egy, körülbelül a francia felállítás közepén át megkísérelt vállalatnak.* Ha erre Széchenyi vállalkozott is, azt valószínűleg olykép módosította, hogy az útirányától észak és északkeletre tudott és észlelt francia csapatok elől mindinkább kelet felé ki-kitért mindaddig, a míg *azok közvetlen veszélyétől tartania nem kellett.*

Ily szempontok mellett *valószínűnek látszik,* hogy a francziáknak Klein-Pösznáig terjedő *balszárnya előtt* elhaladva, a

¹ Hoen id. m. 16. melléklete alapján.

² Lefoi 1, Ponyatovszky 2, Augereau 3, Curial 1, Oudinot 2, Victor 3, Lauriston 4, Mortier 2, Macdonald 4, Friant 1 gyaloghadosztálya, Lataur-Maubourg 4, Sebastiani 3, Szokolniczky 2 lovashadosztálya. Hoen id. m. alapján.

³ Hoen id. m. 577. és köv. l.

⁴ U. o. 581. l.

franciák által ugyan megszállott, de kevésbé veszedelmes területen át és pedig *Sommerfeld-Mockau* irányában ért a Parthé-hez (ez is egész hosszában Taucháig meg volt szállva két francia zászlóaljjal és több lovasszázaddal¹) a melynek szerencsés meghaladtával már a túlparton találhatta Blücher csapatait, a melyek vezérük hollétéről is felvilágosíthatták.

Hogy Széchenyi ezen *valószínűnek vett* útját illetőleg a már ismert adatokon kívül² még egy támaszpontot szerezzünk, szükséges még a minden katonai működésnél fontos idő- és térbeli tényezőket is megvilágítanunk. Kérdésünk tehát:

1. mennyi idő alatt ért Széchenyi Blücherhez?³

2. mily hosszú utat tett meg ezen idő alatt?

Az első kérdést illetőleg kétségen felül áll,⁴ hogy *elindulása* a főhadiszállásról megközelítő pontossággal megállapítható. Schwarzenberg a sestevitzi haditanács végeztével újra kiment a harcztérre és addig várakozott, míg kizártnak látszott minden harczműködés, azaz Bennigsennek elszigetelt támadása, a mely bekövetkezik, ha a másító parancsot idejében meg nem kapja.

Teljes bizonyosságot neki erre — egyéb híjján — csak az a körülmény adhatott, hogy bekövetkezett az est, megszüntetője akkoriban minden harcznak. Csak *ezután indítja útjára* Latour ezredest Bennigsenhez, Széchenyit pedig Blücherhez.⁵

Az «ezután» tehát alkonyattájt kb. 5—6 óra között lehetett.⁶ *Thielen* (lásd levelét) az indulást illetőleg semmit nem mond, *Zichy* levele szerint a kiküldés *éjjel* történt.

A Blücherhez való beérkezést illetőleg Széchenyi idézett beszédében azt mondja, hogy «szürkületkor» érkezett a hőshöz. *Thielen* azt írja, hogy «este felé». *Hoen*⁷ a beérkezést esti 10 órára teszi.

¹ U. o. 569. l.

² *Hoen* munkájára való utalások a lovaglást illetőleg, *Széchenyi*, *Zichy* levelei, *Thielen*.

³ A lovaglás idejét (napját) illetőleg *Zichy* tudósításának (levele szerint 16-áról 17-ikére éjjel) téves volta bizonyítást nem követel.

⁴ *Hoen* i. m. 556. és 557. l.

⁵ U. o.

⁶ A nap nyugszik: 5 óra 7 perczkor. Az idő borult volt!

⁷ Idézett munkája 571. l.

Széchenyi beszédében (a melynek ezen bevezetését, ezen bevezetés részleteit nincs miért önkényesen választott szóvirágnak, szónoki formának és ezért tartalmában költöttnek tartanunk!) azonban Blücherrel való találkozásának leírásában papírra veti a tábornagnak és környezetének parádés öltözködését, készülődését a «*ma*» elkövetkezendő csatához. Ez a «*ma*» pedig csak 18-ika lehetett. A diszes készülődés nem a 17-ikéről 18-ára való rövid nyugváshoz, hanem a 18-iki csatához volt szükséges; Széchenyi tehát a *reggeli szürkületkor ért Blücherhez*, nem pedig este felé, a mint azt *Thielen* írja. A reggeli szürkület pedig körülbelül 4—6 óra reggelt jelent.¹

Azaz Széchenyi *este 5—6 órától másnap reggel 4—6 óráig* lehetett útban Blücherhez, vagyis körülbelül 11—12 óra alatt *ért el Sestevitzről* (a főhadiszállásról) *Widderitschre*, a hol Blücher főhadiszállása volt október hó 17-ről 18-ikára.²

A második kérdésünket illetőleg azt találjuk, hogy a Sestevitz—Widderitsch-i távolság légvonalban 17 kilométer, a valószínűnek vett út pedig (Sestevitz—Klein-Pöszna—Engelsdorf—Mockau—Widderitsch) 25 kilométer kereken.

Összevetve az idő- és térbeli tényezőket a fentiek szerint, azt találjuk tehát, hogy Széchenyi a *valószínű útnak 25 kilométerjét* közepesen számítva 12 óra alatt tette meg, azaz *óránként átlag két kilométert!* Viszont ha a legegyszerűbb, a légvonalban számított 17 kilométernyi utat vesszük, mint a megtett út távolságát, az óránkénti átlag még kevesebb: 1 és $\frac{4}{10}$ kilométer!

A *Hoen* adta adatok szerint (indulás délután öt óra, érkezés este 10 óra) a *valószínűnek vett útvonalon* öt órai lovaglást számítva, az óránkénti eredmény *öt kilométer*, a legegyszerűbb (légvonalon) számított teljesítmény pedig (17 kilométer öt óra alatt) 3 és $\frac{4}{10}$ kilométer!

Első tekintetre ezek a lovas teljesítmények nem elégítenek ki bennünket, különösen akkor nem, ha a legkedvezőbb idő- és

¹ Október 18-án napkelte 6 óra 24 percz.

² *Pertz* Das Leben des Feldmarschalls Grafen Neithardt von Gneisenau. Berlin. 1869. Reimer. III. Band. 456. l. és *Hoen* i. m. 542. l.

térbeli tényezőkre helyezkedünk: öt órai út alatt 17 kilométer. (*Hoer* szerinti idő; az út légvonalban számítva Sestevitz—Widderitsch.) Ezt az útvonalat, a már tárgyalt okok miatt, tekintetbe nem vehetjük, az időadatot pedig, Széchenyi elbeszélését véve hitelesnek, önkényesnek kell vennünk.

A valószínűnek vett útvonalat tekintve, ennek 12 órai megtétele *igen kicsiny teljesítmény* ugyan, de nem szabad elfelejtenünk, hogy Széchenyi a *valóságban* is nem határozottan egyenes vonalat követhetett, mint a milyet számításunkban az elméletben feltételezünk, hanem kénytelen volt néha talán igen erősen is, hol jobbra, hol meg balra kitérni ezen egyesnek képzelt útról és pedig a francia csapatok és a terepakadályok kikerülése miatt; sőt talán esetleges ellenséges megtámadtatás vagy üldöztetés esetén még visszatérni is kényszerült. Mindezek a valóságban belovagolt távolság mértékét a számított távolság 2—3-szorosára is felemelik, a mivel együtt az időtényezők is kedvezőtlenül befolyásoltattak és magyarázatot szolgáltatnak arra nézve, hogy a teljesítmény *látszólag alatta áll a katonailag követelt átlag-teljesítménynek*,¹ ámbár megközelítő példát² találunk a hadtörténelemben.

¹ A *gyakorlatoknál* óránként a parancsőrtsizt teljesítményét 10—12 kilométerrel számítják, a mi nagyobb távolságoknál azonban leszáll 8—10 kilométerre. Itt összehasonlítási alapul vennünk azonban nem szabad a *sport* érdekében és jegyében végzett *parancsőrtsizti* lovaglásokot. Ezeknél többnyire határozottan kijelölik az útvonalat, ellenséges behatások lehetősége pedig (a milyenek Széchenyi lovaglásánál erősen közbe játszhattak) egyáltalán abszolút ítélet tényezőjeként természetszerűleg nem is tétélezhető fel. Így pl. a Budapesten 1909. évi szeptember hó 16-án 50 kilométer távolságra lefolyt parancsőrtsizti lovaglás 71 indulója közül az első 10 lovas teljesítménye *óránként 20 kilométer!* (*M. Kat. Közlöny.* 1909. X. füz. 931. l.)

² Laucken gróf százados Blumenthal egy levelével, a melyben ez a százsz trónörökösöt támogatásra hívja fel, 1870 szeptember hó 1-éről 2-ára való éjjel Chméryből Mouzonba 16 kilométert lovagol három óra alatt (óránként tehát 5:33 kilométert), *de nem az ellenség birta területen keresztül*; szintígy Finkenstein gróf alezredes 1866 június 2-áról 3-ikára való éjjel a főhadiszállás parancsát Jicinből a Königinhofban levő porosz trónörökösnek (36 kilométer) 12 órától 4 óráig tartó útja után kézbesítette, tehát óránként kilencz kilométert tett meg, de szintén *ellenséges be-*

Bármint alakultak is azonban a valóságban Széchenyire nézve a lovaglását befolyásoló viszonyok, *elvitázhatatlan érdeme az, hogy a 18-iki harcához való intézkedést ő kézbesítette Blüchernek és ő biztosította a sziléziai hadseregek részvételét a csatában azáltal, hogy a szövetségesek főhadiszállásáról hasonló parancssal már előbb elküldött Goltz gróf ezredest megelőzte! Ezen érdemét megörökítette az a szerződés, melyet Blücher október 18-án kötött Bernadotteval Breitenfeldben,*¹ s a mely a két hadsereg együttműködésének feltételeit körvonalozta.

Az okmány így hangzik:

«Miután Schwarzenberg herczeg tábornagy *Szezeny* (így!) gróf századossal tudatta azt, hogy ő felségeik, Sándor czár, az ausztriai császár és a porosz király az ellenséget meg akarják támadni és azzal a kívánsággal vannak, hogy az éjszakai hadsereg és a sziléziai hadsereg ebben a nagy vállalatban részt vegyenek, és minthogy továbbá Blücher tábornok a hozzá intézett felszólítás következtében a trónörökös főhadiszállására érkezett, a következő megállapodás jött létre.»

«I. *Blücher* tábornok a svéd trónörökösnek hadseregéből 30.000 főnyi gyalog-, lovas- és tüzérségből álló haderőt enged át; a svéd trónörökös ezen, az északi hadsereghez csatlakozott csapatokkal Napoleon császárt Taucha felől megtámadja. *Blücher* tábornok seregének többi részével Lipcse előtt birt állását megtartja és abban a pillanatban, a mint a csata általános lesz, minden erejével a város elfoglalására törekszik.»

«II. Ha Napoleon császár egész erejével a sziléziai és az északi hadseregre veti magát, a két hadsereg együtt küzd mindaddig, a míg a főhadsereg segítségére jön. Az utóbbi esetben a trónörökös és *Blücher* tábornok egyetértésben működnek és a két hadvezér a hadműveletekre nézve megegyezik.»

Keltezése az okiratnak: Breitenfeld, 1813. október hó 18-án reggel 8 órakor.²

hatástól ment területen. (Studienbehelf der k. u. k. Kriegsschule. Verbindungsdiens. Wien. 1910. 4. l.)

¹ Közlik: *Pertz* i. m. 467. l. és *Hoen* i. m. 573. l. a jegyzetben.

² Kiemelem mint következő fejtegetéseim fontos adatát.

Az okirat létrejötteinek előzményei — egyben Bernadotte magatartásának történeti tényekből folyt magyarázata — a következők:

Az északi hadsereg október hó 16-án Landsberg környékére ért. Késő este kapta itten Blüchertől az értesítést a möckerni diadalról, egyszersmind azt a tudósítást is, hogy Blücher egy erős francia hadtest oldaltámadásától tart Düben felől. (Északkeletre Lipschétől, a Mulde folyó mellett.) Bernadotte még az éj folyamán, két órákor azonnal elrendeli, hogy hadserege útnak induljon; az oroszok — az ő vezetése alatt — Kölsára, mögöttük a poroszok, a svédek pedig Landsbergre a következő közlés kíséretében:

«Tudomására hozom a parancsnokló tábornokoknak, hogy a főhadsereg és a sziléziai hadsereg tegnap Lipcse környékén igen élénk harcokban vett részt, hogy a szövetségesek ugyan elérték sikereket, de multhatatlanul szükséges, hogy a sziléziai hadsereget támogassuk, mert azt minden valószínűség szerint napkeltekor Düben felől egy hadtest meg fogja támadni.»¹

Blücher főhadiszállásán időközben felmerült az az eszme, hogy — a Düben felől jelzett ellenség vak hír lévén — Taucha felől kíséreltessék meg egy erőteljes támadás, a mennyiben a Parthe folyónak természetes akadály a Blüchernek a möckerni csatában szenvedett veszteségei az északról való támadást igen kockázatos kísérletnek tüntetik fel, egyben ehhez az északi hadseregnek közreműködése is biztosítassék.

Bernadotte azonban nem hajlott erre a kísérletre. A Düben felé végrehajtott felderítés ugyan megállapította azt, hogy onnan semmi támadás nem fenyegeti a Parthétől északra elhelyezkedett szövetségeseket, mindazonáltal a svéd trónörökösnek azon előre megalkotott véleménye, hogy Napoleon császárnak egyedüli menekülése csak az Elba és Magdeburg felé lehetséges, az együttes működést kizárni látszott. Bernadottenak ugyanis tudomása volt arról, hogy Gyulai tábornok hadtestével 16-án Lindenau elfoglalására volt kiküldve és meggyőződése az volt, hogy a szoros megtörtént elfoglalásával a francia hadsereg

¹ *Hoen* i. m. 564. és 565. l.

egyedüli visszavonulási vonala nyugat felé el volt zárva. Hogy Napoleon egy második csatát is megkoczkáztasson 18-án, azt kizártnak tartotta, ellenben arról volt meggyőződve, hogy 17-én a szövetségesek gyűrűjének áttörését, még pedig Ellenburg-Torgau-Magdeburg irányában fogja megkísérelni. Ezzel szemben pedig a vélt francia visszavonulási vonalat legjobban veszélyeztetheti oldalállásával Lipcsétől északra, annál is inkább, mert 65.000 főnyi hadseregével a menekülés egyedüli lehetőségétől üzött 200.000 főnyi francia hadsereget egy arctámadás szándékában meg nem akadályozhatja.¹

Október 17-én Bernadotte a délután első óráiban hadseregének előcsapataival Breitenfeldre ért. Időközben úgy látszik meggyőződött arról, hogy a francia hadseregnek az északi irányban várt kitörése igen kétséges, azonkívül tudomást szerzett arról Wintzingerode jelentései nyomán, hogy Napoleon hadserege meglehetősen tömör felállítást vesz Lipcse körül. Levelet írt tehát Blüchernek, ebben üdvözlöi őt a möckerni diadal alkalmából és arról biztosítja, hogy egyedül az a szándék vezette Lipcsére irányuló meneteiben, hogy a szövetség hadseregnek támogatására lehessen; ő maga is belátja, hogy egy egyenes támadás északi irányból a Parthen át alig hozna sikert, minthogy pedig arczban már ott áll Blücher, csak az ő hadseregének juthat az a feladat, hogy Taucha felől a támadást megkísérelje. Minthogy azonban ez az irány Napoleon valószínű visszavonulási irányával egybeesik, kéri, hogy Blücher számottevő erősítést adjon rendelkezésére. Ez annyival is fontosabb reá nézve, mert svédjeire tekintettel kell lennie. Mert mit használ az ő ügyének, ha ezek feláldozásával a szövetségeseket győzelemre segíti? A közhangulat Svédországban ellene fordulna, ő maga is, csekély haderejének megfogyásával a koalícióban minden befolyástól elesnék; «közöltem önnel kívánságaimat, hogy mindenki a következő hadműveletekben a neki jutó szerepet betölthesse. Az én kötelezettségem Svédországgal szemben, az a lovas tömeg, mely Westphaliában van, egy egész hadsereg és kikülönített hadtestek az Elba jobb part-

¹ *Friedrich* i. m. 329. l.

ján, az akeni híd és ezer más katonai indok és érdek azt az élénk óhajást szólaltatják meg bennem, hogy Ön ne helyezkedjék ezekkel ellentétes álláspontra.»¹

Blücher a levélre nem is adott választ, csupán azt mondotta a parancsörtsisztnek, azon gyanu hitében, hogy a svéd trónörökös a Parthe mögötti biztos állásban a csatarend jobb szárnyán maradván, a sziléziai hadseregnek szánja az összeütközés véres munkáját: «Ha a herczeg svédjeit nem akarja kockáztatni, hát mondja meg neki, hogy ezekre nincs is szükségem és ő maga is elmaradhat, de a poroszokat és az oroszokat, a kik nála vannak, azokat engedje el.»²

A másnapi személyes találkozás aztán kiküszöbölte a félreértéseket és szerződési okiratban megörökítette az együttműködés feltételeit.

A mint láttuk, úgy gróf *Zichy Ferdinánd*, mint *Thielen*, valamint az idézett művek nagy része is, Széchenyinek tulajdonítja azt, hogy Bernadotte október hó 18-án résztvett a lipcsei csatában. De életrajzírója, *Zichy*, már *kétkedik ebben*, habár közelebbi vizsgálódásokba nem is bocsátkozik.³

A *berlini*⁴ cs. és kir. hadilevéltár, a *stokholmi* királyi svéd hadilevéltár⁵ értesítései szerint Széchenyi lovaglásáról *egyáltalában semmi adat* nem található az 1813. évi hadjáratra vonatkozó okmányok és iratok között; a *svéd történelmi irodalom* ezen korszakára vonatkozó munkái⁶ *szintén hijján vannak minden ilyenemű adatnak.*

¹ *Hoen* i. m. 570. l.

² *Hoen* i. m. 571. l.

³ *Zichy* Széchenyi életrajza. I. köt. 71. l.

⁴ *Grosser Generalstab-Kriegsarchiv* 253. számú értesítése. Birtokomban.

⁵ *Kunigl. Kriegarkivet* értesítése. Birtokomban.

⁶ *Dr. Stille Arthur*, lundi egyetemi tanárnak dr. Marczali Henrik egyetemi tanár úr révén vett értesítése. A számba vett művek a következők:

1. *Minnen az Sveriges nyare historia, samlede af B. von Schinkel, förfallede och ulrigna af C. v. Bergmann. Del VII. (1812—1814.)* Stockholm. 1855.

*Széchenyi maga Bernadottehoz való lovaglásáról soha semmi alkalommal, még családja körében sem tett említést!*¹

Időrendi sorrendben az első értesülés *Zichy Ferdinánd* levele. A mint a levél hangja, tartalma mutatja, írója Széchenyi egész lipcei szereplését *hallotta*. (A lovaglást október 16-ról 17-re teszi.) Mint a Bubna hadosztályhoz beosztott Lichtenstein (ma cs. és kir. 7. számú) huszárezred parancsnoka a hadosztály csapataival együtt csak 18-án reggel 7 óra felé ért a harctérre; mindig ezredénél maradt, azzal együtt küzdött 18-án is (mint már említettük, működéseért meg is dícsérték); 19-én a Bubna hadosztály csapataival együtt az ő ezrede is² már Lindenáu felé előre rendeltetik. A mi tehát a főhadiszálláson történt, azt nem közvetlenül, hanem csupán elbeszélésből tudhatta. Ez áll a levelében mondottakra nézve is.

Thielen ugyan be volt osztva a főhadiszálláshoz, de nem a tábornagy közvetlen környezetéhez tartozott, hanem mint vezérkarhoz beosztott főhadnagy Langenauhoz, a hadművelleti osztály főnökéhez volt utalva.³ Széchenyit is, családját is személyesen jól ismerte még 1810-ből, a mikor mint a hennequini és cureli gróf Fresnel altábornagy, lovashadosztályparancsnok személyes segédtsíztje Sopronban állomásozott. Az altábornagy révén Sopron és vidékének legelőkelőbb családjaihoz bejáratos volt és Czenken is megfordult.

Október hó 18-án reggel — akkor tehát, a mikor Széchenyi a csata kezdetén (kb. 9 órakor⁴) küldetésének eredményét jelenthette, azaz visszaérkezett — Thielen szintén Lan-

2. Sveriges Krig och politik aren 1808—1815. af G. Swederus. Stokholm. 1864.

3. Napoleon och Carl Johann neder Krigil i Tyshland, 1813 tin och med slaget vir Leipzig. Kriegshistoriska betratteter af *Gusztav Lagerhjelm*. Stokholm. 1891.

¹ *Gróf Széchenyi Ödön pasa* (Széchenyi István fia) török császári táborszernagy levele. Birtokomban.

² *Cajetan Pizighelli* Geschichte des k. u. k. Husaren Regiments Wilhelm II. etc. 1798—1896. Lechner. 281. l.

³ *Thielen* i. m. 108. l.

⁴ Ebben az időpontban az összes adatok (és a következő fejtegetéseinkből levont következtetés) egyeznek.

genau tábornokkal együtt a Wachaunál tartózkodó Schwarzenbergtől távol, állandóan a harcvezetésben volt¹ és így sem Széchenyi beérkezése szemtanuja nem lehetett, még kevésbé hallhatta Széchenyi jelentését. Vagyis ő is csak hallomásból tudhatta meg azt, a mit jóval később (1863-ban jelent meg műve) leírt.

A többi források pedig szemlátomást mind Thielen nyomán — sokszor szószerinti egyezéssel — közlik a Bernadotthez való lovaglás körülményeit.²

Honnan és hogyan eredhetett tehát ez a hír, ez a tudósítás?

Feltűnő talán, hogy úgy Zichynek, mint Thielennek Széchenyi ugyanazon, de csak hallomásból tudott lovaglásáról szóló értesülései — legalább érdemileg — egyeznek.

Honnan, hogyan magyarázható ez meg?

Nem tudunk kitérni egy adat elől, melynek talán bizonyos szempontból kétes értéke lehet, de³ a mely mégis valami nyomot adhat. Naplójának egyik adata ugyanis ezt mondja:

«. . . De most jönnek ama számtalan ostobaságok, a melyek egyedül csak reám hatnak vissza. *A lipcsei útközetről egy regényt gondolok ki, elvágva az út, agyonlőve a ló stb. s feltálatom Schwarzenbergnek, Metternichnek s a ki csak hallani akarja, egy szó sem igaz belőle . . .*»⁴

Ki van-e zárva, kérdezem, hogy a 22 éves ifjú, az egész főhadiszállás «Stepherl»-je⁵ és kedvence, a ki azt mindig

¹ Thielen i. m. 142. és köv. l.

² *Fournier* is Thielenre támaszkodik. (Levele birtokomban.) Úgy látszik, hogy az osztrák-német katonai folyóiratokban Széchenyi lipcsei lovaglására vonatkozó legkorábbi cikkek (*Österreichischer Soldatenfreund* 1853. és *Militärzeitung* 1860. idézett cikkei) is Thielen tollából eredtek, a ki ebben az időben már több katonai munkát írt.

³ Igen gyakori Széchenyinél az önvád megnyilatkozása.

⁴ *Zichy Antal* Gróf Széchenyi István naplói. Adalék a nagy hazafi jellemrajzához. A M. Tud. Akadémia megbízásából összeállította Z. A. Athæneum. 1884. 623 l. Melancholia.

⁵ Még Ferencz császár is e néven ismerte. *Zichy* Gróf Széchenyi István életrajza. Budapest. Történelmi Társulat. I. kötet. 68. l.

egyenlő jó humorával oly kellemesen szórakoztatja,¹ a kérdezőknek és a kíváncsiaknak tréfás színben ecsetelte lovaglását, annak eseményeit, a mit aztán a tovább adott hír kitöltött egészen odáig, hogy még Bernadotte is belekerült?

A valóság az, hogy Bernadotte tényleg húzódozott attól — sok oka volt is rá² a mint a szerződés előzményeinek vázolásából is megérthetjük — hogy a lipcei támadásban részt vegyen. Mindazonáltal az angol katonai felhatalmazott, Sir Charles Stewart (a későbbi Lord Londonderry) személyes fellépése³ október 16. és 17-én, valamint Blücherrel való előbb írásbeli, majd okt. 18-ának kora reggelén a Széchenyi hozta értesítés alapján történt személyes tárgyalás⁴ és az ennek alapján megismert harcshelyzet kedvező változást eredményeztek felfogásában és további eljárásában.

A találkozás a két vezér között 18-án kora reggel folyt le *Breitenfeldeben*, a hova Blücher Vilmos porosz herceg, a porosz király öcsce kíséretében érkezett⁵ *Wüdderitschből*, míg a svéd trónörökös *Hohenthurm* felől jött, a hol főhadiszállása volt 17-én.

¹ Schwarzenberg herceg maga írja Széchenyi szüleihez Troyesből, 1814. márczius 8-án kelt levelének utóirataként „Éppen most keltettem fel Stepherlt, hogy Excellenciádnak és legkegyelmesebb grófné ő Excellenciájának kegyébe ajánljam magamat. Igen boldoggá tesz engem az, hogy kedves és szeretetreméltó fiuknak társaságában lehetek, a ki minket mindig egyenlő jó humorával oly kellemes módon szórakoztat. De végeznem kell, mert ki akarja ragadni kezemből a papirt és Steigentesch ezredes úr — hála az égnek — nem rám, hanem a helyemre akar ülni. Kegyelmeséged legalázatosabb Schwarzenbergje. *Zichy* Levelek. 127. l. 46. levél.

² *Friedrich Rudolf* Der Herbstfeldzug 1813. Berlin, 1912. Mittler. II. kötet 329. és köv. old.

³ *Pertz* i. m. 455. l.

⁴ *Hoer* i. m. 670. l.

⁵ *Hoer* i. m. 572. l. — *Bernhardi* Denkwürdigkeiten des russ. Gen. Carl Friedrich Grafen von Toll. Leipzig, 1866. Wiegand. III. köt. 506. l. — *Quistorp* Geschichte der Nordarmee im Jahre 1813. Berlin, 1894. Mittler. II. Band. 212. és köv. l. — *Pertz* i. m. III. köt. 467. l. *Geschichte der Kriege in Europa* etc. 11. Theil. I. Band. Berlin. 1843. Mittler 110. l. *Zichy* levele szerint Széchenyit valami porosz herceg, kinek nevét elfeledte, jelenti be Bernadottenál.

A tárgyalás hosszabb ideig tartott¹ és a már érintett szerződésben végződött, *a melynek keletzése: 8 óra reggel*. Maga Blücher nem várta be a szerződés elkészültét, hanem már előbb távozott.²

Ha azonban Blücher *már 8 óra előtt* távozott Breitenfeldből, ezt megelőzőleg pedig hosszabb tárgyalást folytatott a svéd trónörökösrel (a mely tárgyalás, tekintettel a megbeszéltek kérdések sokféleségére, legalább is félórát tartott, ha nem többet), úgy az innen körülbelül 3 kilométerre lévő Widderitschből félórával előbb, vagyis körülbelül 7 órakor reggel kellett indulnia.

Széchenyit illetőleg két lehetőséget vehetünk számba:

vagy rögtön a Blücherrel való találkozás és tárgyalás után, körülbelül fél 6 óra tájt lovagolhatott Breitenfeldre,

vagy pedig — a mi czélszerűség szempontjából meggyőzőbbnek látszik, mert hiszen ekkor már a két vezér tárgyalásainak eredményével térhetett volna vissza, a minek tudata pedig Schwarzenbergre nézve felette fontos volt — *Blücherrel együtt lovagolt* Bernadottehoz.

Az első esetben körülbelül 6 óra tájt érhetett volna Breitenfeldre és rögtön visszafordulva a körülbelül félórára feltételezhető megbeszélés után, 7 óra felé újból Widderitschen lehetett volna.

Widderitschből azonban hátra volt még a Schwarzenberg főhadiszállására megteendő körülbelül 17 km-es út, melynek valószínű iránya: Mockau—Sommerfeld—Liebertwolkvitz—Wachau.³

Ha beérkeztek az időpontját a csata kezdetén — a mint azt az összes adatok egyezőleg mondják — tehát délelőtt körülbelül 9 óra tájt elfogadjuk, az előbb mondott távolságot körülbelül 2 óra alatt kellett volna belovagolnia.

¹ *Hoer* i. m. 672. l.

² Ugyanott 573. l.

³ A francziák állása ekkor már kisebb körre szorítkozott (lásd a mellékelt vázlatot) és így Széchenyi útja is megrövidült az estélivel szemben.

Összesítve már most a feltételezett távolságokat (útakat):

Widderitsch—Breitenfeld	— — — — —	3 kilométer,
innen vissza Breitenfeld—Widderitsch	— — — — —	3 „
azután Widderitsch—Wachau	— — — — —	17 „
		összesen: 23 kilométer ;

azaz Széchenyi reggel 6—9 óráig, tehát 3 óra alatt 23 kilométernyi utat, óránként tehát majdnem 8 kilométert tett volna meg.

Ha a már vázolt időjárési és talajviszonyokat, a Parthetól kezdve Wachauig még mindig fennálló ellenséges (a mi még fokozottabban mérlegelendő, mert már nappal van) behatásokat¹ mérlegeljük, ez a lovas-teljesítmény (már az előző éjszakai fáradtságos, teljes szellemi és fizikai követelményt jelentő út után) *igen jónak* mondható.²

A második eshetőséget illetően, t. i. hogy Széchenyi Blücherrel együtt indult volna a Bernadottéval való tárgyaláshoz, az elméleti alapon tett számítás még kedvezőbb eredményt kellene hogy számba vegyen.

A tárgyalás csak rövidebb idővel, nyolcz óra előtt fejeződven be, Széchenyi is — hogy annak végső eredményét megvigye Schwarzenbergnek — kb. nyolcz óra tájt indulhatott volna el és így a Breitenfeld-Widderitsch-Wachau-i utat (kb. 20 kilométer) körülbelül *egy óra alatt* kellett volna hogy belovagolja. Ez már oly teljesítmény, a minőt a hadtörténelem nem mutat fel és a minőt csak a sport jegyében, békés időben és a Széchenyit ért időjárési és talajviszonyoknál sokkal kedvezőbb körülmények között lehet elérni.³

¹ *Reynier* hadosztály lovassága és egy száz lovasdandár *Tauchánál*, a *Marmont* hadosztály lovassága és a württembergi *Normann* lovas hadosztály a *Heiterer Blicknél* állott, *Neutschnél* (Mockau mellett) még délelőtt 10 óra tájt is francia tüzéség volt. *Hoen* i. m. 589. l.

² V. ö. az 1866. és 1871-ből vett hadtörténelmi példákkal, a melyek jóval kedvezőbb feltételek alatt alig térnek el az itt mutatkozó teljesítménytől.

³ *Waldbauer-Sárossy* Messze lovaglás és a budapest-bécsi távolságverseny (Bécs, 1909. *Blancz*) című műve igen számos, a távolság szem-

Szólnunk kell még Széchenyi lipcsei szereplésének elismeréséről, érdemeinek méltánylásáról is.

A mint tudjuk, első kapitány lett és a IV. oszt. Wladimir-rendet kapta.¹

Kétségtelen, hogy jutalmazásának alapjául valami érdemnek kellett fennállania, mert — a mint már előzőleg érintettük — a *főhadiszállás nem minden tagja* részesült akár előléptetésben, akár rendjellel való kitüntetésben.

Széchenyi érdeme, *a mely őt mind a kétféle elismeréshez* juttatta, a Schwarzenberg herczeg harcjelentésében érintett és az október hó 16-iki lovasharcra vonatkozó *«tevékeny részvétel»*.

Széchenyinek a Blücherhez való lovaglására vonatkozó eddig ismert összes adatait és az egész lipcsei szereplésére vonatkozó felfogását ismerjük; erről és ennek részleteiről soha közelebbi közléseket nem tett, noha máskor, különös körülmények között történt parancsörtiszi lovaglásainak veszedelmes helyzeteit mindig körülírta a maga humoros felfogásával.²

Bernadottehoz való küldetéséről, Bernadotteval való találkozásáról *soha semmiféle* említést nem tett. Már pedig lehetetlen, hogy szülőinek erről, ilyenről nem írt volna.

De ha már ettől el is tekintünk, lehetetlen, hogy ha Bernadottenak befolyásolása tényleg Széchenyi műve volt, *erről akár közvetett, akár közvetlen bizonyítékunk ne maradt volna.*

Hogy közvetlen bizonyítékunk nincs, azt — Széchenyinek e kérdéssel szemben kimutatott magatartásán kívül — az összes, rendelkezésünkre álló források és támpontok felhasználásával igyekeztünk bizonyítani.

pontjából összehasonlításra alkalmas példát sorol fel, de ezekben is a 20 kilométernél nagyobb órateljesítmény *igen kiváló eredményt* jelent. (32—75. l.)

¹ Később még a porosz katonai érdemrendet is elnyerte.

² Pl. Troyes-ből február hó 10-én írt levelében leírja, hogy előző éjszaka kiküldetvén az előőrsökhöz, útjában egy mocsárba téved és abban majdnem lovastúl elmerül (*Zichy* Levelek. 49. számú levél); Bar-sur-Aube-ből kelt levelében Blücherhez küldetvén, útjában francia katonák és parasztok üldözik s ezer bajjal küzd stb. (U. o. 42. levél.)

Közvetett bizonyítékul pedig lehetetlen elmellőznünk azon személyes vonatkozásokat, melyek Széchenyit a főhadiszállás minden egyes tagjához kötötték, az ilyen személyi nexusnak éppen és első sorban a katonai érdemek megítélésében nyilvánuló hasznát, előnyét.

Maga a császár Széchenyiben a «Stepherl»-t látja, kiérdemesült tanácsosának a fiát, — az egész főhadiszállás kedveltjét; a Hessen-Homburgi trónörökös¹ és Constantin orosz nagyherceg² saját ezredeikhez való átlépését akarják: lehetetlen, hogy ennyi egyéni előny mellett az esetben, ha valóban kiváló tettről lett volna szó, Széchenyi a méltó elismeréstől elesett volna, hogy Széchenyitől a megérdemelt jutalmat megvonták volna!

Nemkülömben kizárt dolog, hogy Radezky — 1813-ban Schwarzenberg herceg vezérkari főnöke és így szintén közvetlen ismerője Széchenyi lipcei szereplésének — abban a bizonyítványban,³ melyet 1829-ben állított ki Széchenyinek, az esetben, ha valóban kiemelkedő és kiváló működésről lehetne szó, *éppen a legkiválóbbnak minősíthető katonai tettét*, a mely még a világtörténelemre is kihatással volt, elhallgatta volna.

Meggyőződés vezette tollamat e sorokban és az a tudat, hogy Széchenyi dicső emlékének koszorújában csak tiszta leveleknek van méltó helye.

Ő maga írta azt, hogy «Il n'y a pas de bonheur sans vertu . . .»⁴; és mi a legnagyobb magyar katonai emléket is csak úgy becsülhetjük meg, ha a maga igazi erényében idézzük magunk elé.

N. THURZÓ KÁLMÁN.

¹ Zichy Antal Levelek, a 14. számú levél.

² U. o. 22. számú levél.

³ Magy. Tud. Akadémia: Széchenyi Múzeum 896. szám.

⁴ 1830-iki naplójának jelmondata.